

„Az édes anya: No gyermekeim, ki jön az én házamba?

Nemzetiségi kölykök duzzogva: Nem megyünk mi!

A Kóbi gyerek: Itt vagyok, mámikám, fogadj be!

Istóczy: Anyámasszony, csak be nem veszi azt a jordány fattyat?

RENKECZ ANITA: "Parókai Jókai Mór"

2009-04-15 10:45

„Te nagy – férfiú! Én merek tebeléd kötni és csinállok is rád vicczeket, mert rád férnek. Fáj te neked, hogy existálok, tudom, és örülök rajta. Népszerű vagy, de kezdesz lassanként pórszerű lenni” – figyelmezteti egy karikatúra feliratában Borsszem Jankó a Kakas Mártonként megszólított Jókait 1868-ban. A népszerű élclap ennek a kissé dacos, ugyanakkor modoroskodó figyelmeztetésnek szellemében közelíti meg az író, aki az elkövetkezendő években (1875-ig) a lap egyik legfontosabb szereplője lesz. Hogy mégis ki az a Jókai, akit az urbánus világ legnépszerűbb élclapja lefest közönségének, ezzel is formálva a korszak egyik legjelentősebb politikai figurájáról élő képet, annak megfejtésével próbálkozik az következő, a közélet forгатagának pillanatfelvételeiből összeállított mozaik, melynek elsődleges célja mindenekelőtt egy sajátos szempontú és mulattató Jókai-kép megalkotása, és csak másodsorban a sajtótörténet számára jelentőséggel bíró vonások összegzése.

Az 1867 és 1875 közötti korszak az, amely felrajzolta a polgárosodás útjára lépett Magyarország politikai térképének alapvonalait az elkövetkező évtizedekre, egyben megteremtette az új magyar közélet erővonalait, azokat a kereteket, melyek a kibontakozó nagyváros, az (újra)formálódó polisz meghatározó egyéniségei számára kijelölték a lehetséges és szükségszerű pályákat. Mindkét tendenciáról elmondható, hogy rendkívül markáns politikai és pártpolitikai alapon szerveződő struktúráról van szó. Ezzel együtt mind a politikai színtér, mind a korabeli nyilvános szféra – erős tagoltsága mellett is – nagyfokú mozgékonytságot és árnyalatbeli gazdagságot mutat.

Ha végigtekintünk a kiválasztott szűk évtized történetén, irányvonalak, állásfoglalások, attitűdök és szerepvállalások meglehetősen sodró tempójú forгатagával találjuk szembe magunkat. Az események és reakciók igazából csak napi politikai szinten értelmezhetők. A sajtó tényleges megértése még azon a szinten is túlmutató vizsgálatot igényel, hiszen az újságcsinálás ebben az időszakban elsősorban interakció a többi (kon)kurrens sajtótermék közleményeivel, néha szerkezetileg egészen jelentéktelennek tűnő megnyilvánulásokra reagálva. Sajtótörténeti szempontból olyan burjánzó és olyan összefonódott a lapok élete, melyet hasonló gazdagságban nem tudott megismételni a magyar történet, még a technikai fejlődés magasabb fokozatain sem. Vizsgált korszakunk szempontjából különös jelentőséggel bír az, hogy a közéleti csatározások jelentős része egy nagyon sajátos sajtóműfaj, a politikai élclap keretein belül folyik.

A kiegyezés után a polgári konszolidáció útjára lépő Magyarország alkotmányos történetében elérkezik az igazi parlamentarizmus korszaka. A kormányon lévő, megfontoltan liberális, volt Felirati (Deák-) párt nagyon heterogén, de markáns és kérelhetetlen ellenzéki erőkkkel áll

szemben, a Kossuth-párti szélsőbaltól a jelentős intellektuális töltéssel rendelkező, Tisza Kálmán által vezetett balközép irányzatig. A sajtó ennek a kavalkádnak a tükre, minden politikai árnyalat a saját szócsövével képviselteti magát. A kép természetesen a fővárosban a leggazdagabb, mind a lapok, mind az olvasók tekintetében. A pesti polgárság körében, a fejlődő metropolisz szívében alakul ki az a közönség, melyben értő olvasójára talál egy speciális helyzetű humorisztikus lap: a kormányon lévő párt színeiben, mégis különös objektivitással szólítja meg a józan érdeklődéstől befolyásolt, politikailag öntudatosodó olvasóréteget. Ebben a közegben honosult meg igazán és indult virágzásnak a kiegyezés körüli években az élclapi műfaj. Nem kis jelentősége van itt a ténynek, hogy éppen Jókai Mór az, aki az **Üstökös** című

lappal elsőként vitte igazán diadalra ezt a sajtóformát és szilárdította meg az azt felépítő műfajok és típusok megjelenési módjait, stílusát és nem utolsósorban népszerűségét, még az 1867-es fordulat előtt. Így a hatvanas évek végére igazán beért és kipróbált keretek között jelenhet meg a cikkünk egyik tárgyát képező lap, mely előéletében is, létrehozóit tekintve is sok szálon kötődik Jókaihoz és alkotói köréhez.

Az 1868-ban kormánytámogatással, Ágai Adolf szerkesztésében indult **Borsszem Jankó** a magyar élclapi műfaj minden szempontból legsikeresebb és legkiválóbb képviselője. Sikeresen ötvözi a német eredetű műfaji hagyományt a magyar reformkortól kezdve formálódó és a század második felére rendkívüli gazdagságban virágzó politikai folklórral. Érdekessége, hogy kormánypárti (helyesebben Deák-párti) orgánus létre is típusának legnépszerűbb képviselőjévé tudott válni, sőt, életének legfényesebb szakasza éppen erre a „kormány által szubvencionált” időszakra esett. Az ellentmondás feloldását az a kulturálisan rendkívül tájékozott, politikában jártas, fantáziával és humorral pedig különösen jól megáldott társaság – a **Káv**

éforrás-kör

– jelenti, melynek kollektív munkájában állt össze az egyes számok tartalma. Sikere tehát nem politikai arculatának, hanem a lapkészítés minőségének köszönhető:

„Ez a lap mint a kormány hivatalos élclapja indult meg.

Vicc és kormánypártiság

a világ két ellenkező pólusa, és eddig még minden gouvernemental-élclap rövidesen lapos apoplexiában múlt ki. Ágai megcsinálta azt a csodát, hogy egy kormánypárti humorisztikus közlönyből erőteljes, energikus ostort font, amelynek a hatása évtizedeken át megérzett, meglátszott a közéleten. Ágai alatt érte meg a Borsszem Jankó azt a virágkorát, hogy benne két sor gyakran többet jelentett, mint az újságokban hasábos cikkek. Az ő kausztikus, éles, mindig harcias, mindig fölvilágosult szelleme öltött testet a Borsszem Jankóban, amely pecsovics-cilinderének maszkja alatt voltaképp örökös ellenzékét jelentett, a magyar közállapotoknak és társadalmi züllésnek fáradhatatlan korbácsát.”[

1]

Anélkül, hogy a politikai élclap-típus sajátosságainak ismertetésébe[2] fognánk, hadd mutassunk rá arra a triviális tényre, hogy míg a kor élclapjai a politikai sajtó többi szereplőjével együtt nyilvánvaló pártpolitikai médiumokként funkcionáltak, fő működési elvük mégis elsősorban a humor volt. A politikai humor létfeltétele egy olyan befogadói közeg, mely „a polisz ügyeiben” tájékozott; nem pusztán jól informált, hanem el is igazodik a közéleti források eszmei, viszonyulásbeli kérdéseiben. Azaz nem csupán az számít, hogy ki mit „mond” a nyilvánosság

előtt, hanem – ha a humor szempontjából közelítünk – az sokkal nagyobb súllyal esik latba, hogyan mondta. A politikai élclap álláspontok és viszonyulások komplex tükre, mely nem pusztán tényekre, hanem megnyilatkozásokra reagál, feltételezve, hogy olvasóközönsége tisztában van ezen megnyilatkozások tartalmával, azok modalitásával, a forrás jellegzetességeivel. A politikai élclap ugyanúgy eldiskurál és felel a napisajtóval, mint a többi élclappal, időnként egészen a részletekig lebontva azok tartalmát, reflektálva nemcsak a vezércikkre (vagy az annak megfelelő közleményre), tárcára, hanem színes hírre is – sőt, alkalmanként a többi lap sajtóhibája is humorforrást jelenthet.

A lapokból kibontakozó kép minden korszakban önmagába zárul: egyes közlemények értelmezése arra ösztönzi az olvasót, hogy továbblépve felkutassa az abban kifejtett reflexió forrását, vagy csupán az altera pars hozzáfűznivalóit, sehol sem bír ez azonban olyan téttel, mint a humorra építő műfajnál. A humor ugyanis ezen a téren „nem ismer tréfát”: miután csak úgy képes működni, ha a valóságra hivatkozik, a befogadó számára fontos, hogy tárgya kellőképp ismert is legyen. Magyarán, az élclapolvasó „megérti a viccet”, ha kellően jártas nem pusztán korának viszonyaiban, hanem abban is, hogy kik a kor közzsereplői, és milyen megnyilatkozás, stílus, viszonyulásmód várható el tőlük. Ha tehát egy élclapot vizsgálunk mint a korabeli közélet kiemelkedő fontosságú közegét, akkor annak sajátos léthelyzetét is szem előtt kell tartanunk. Olyan tájékozódási forrásról van szó, mely a közönségnek a közviszonyok terén kellően tájékozott[3] részére épít, és igényt formál nem pusztán az információra, hanem a politikai és közéleti információ egyfajta kritikájára is. Ebben az értelemben ez a sajtótípus a tényleges, modern értelemben vett közvélemény formáló tényezője.

Ebben a helyzetben természetesen megnő a közzsereplés személyre szabott tétje is, hiszen immár nemcsak eszmék és tényleges tettek kerülnek fokozottan kritikai górcső alá, hanem az egyéni megjelenés is. A humor egyik mozgatórugója a túlzás, és a poentírozott megnyilvánulások nemcsak „nagyobbat szólhatnak”, mint eredetijük, de többnyire emlékezetesebbek is. Másrészt, míg az élclap ferdtit és torzít, addig alapja szükségképpen a valóságban kell hogy gyökerezzen (különben nem lenne vicces), így egyben sajátos módon kitörölhetetlenné is teszi tárgyát. A korszak mindennapokat formáló szereplőinek tehát újabb megpróbáltatást jelentett, az, ahogyan megjelennek ezeken a fórumokon. Fontos tényező továbbá, hogy az élclapok illusztráltak (egyesek, például az Üstökös és a Borsszem Jankó egészen magas színvonalon). Az időszakban megjelenő családi lapok mellett az élclap az a médium, ahol nagyjaink fizimiskájukkal együtt képviseltették magukat, azaz ez volt az a forrás, ahonnan ország-világ rájuk ismerhetett.[4] (Sőt, az élclapokban jelentek meg nagyobb koncentráltsággal a közélet figurái.)

Annak ellenére, hogy napjainkban divatos Jókai Mór „kultuszáról” beszélni, a vizsgált periódus forgatagából kirajzolódó kép korántsem olyan egyértelmű, hogy közelebb vihetne bennünket az igazi Jókaihoz; sokkal inkább ahhoz a képhez, mely feltehetőleg a kiegyezést követő időszak fővárosi polgárában Jókairól élt. Annak ellenére, hogy az írófejedelem élete jelentős hányadában a mindenkori közfigyelem középpontjában élt, valóságos létmódja mégis a rejtőzködés, igazi arcának elfedése, avagy, hogy a kortárs megfigyelők által tapintatosan körülírt, de kevésbé használt kifejezést használjuk: póz. Ha hiszünk az éleslátó kortársnak-korutódnak, Mikszáthnak, akkor kiderülhet, hogy az elbizonytalanító, kissé őszintétlen magatartás eredete valószínűleg alkati. Ugyanakkor, ha az életrajzokat követve

megfigyeljük társaságbeli attitűdjeinek fejlődését, világossá válik, hogy a személyiségében rejlő titokzatosságot némiképp a közfigyelem nyomására, tudatosan formálta át azzá a különös, tényleges elkötelezettséget kerülő, viszonyulásbeli fogódzókat nem kínáló magatartássá, mely nagyban hozzájárult a személyét már életében felnagyító legendák kialakulásához, de jócskán rontott is emberi hitelén.

forrás és folytatás (sok-sok illusztrációval):

http://bfl.archivportal.hu/id-851-renkecz_anita_quot_parokai_jokai.html